

A DÉL-ALFÖLD NŐI VÁSZONRUHÁI

A közelmúltban a néprajzi szakirodalom több helyen foglalkozott a magyar paraszti öltözékekkel, köztük a női inggel és a pendellyel. Ez alkalommal a szegedi, hódmezővásárhelyi és makói múzeumokban képviselt női viselet legősibb darabjait, a rövidderekű női inget és a pendelyt mutatjuk be.¹ Ezek a ruhadarabok hazánkban a népi ruházatkodás alapját képezték és nemcsak fehérneműként, hanem korábban felsőruhának is használták.²

A köznapra és ünnepekre egyaránt használt vászonruhákat, akár a maguk-készítette vászonból, akár gyáriból, a viselőik szabták és varrták. Az ing kiszabásánál a rendelkezésre álló vászon szélessége volt a döntő. Igyekeztek gazdaságosan szabni, hogy egy darabka vászon se menjen veszendőbe, ezért az ing és a pendely is négyzetes, egyenes darabokból, lehetőleg a vászon teljes szélességéből készült³. Palotay Gertrud az ingeket szabásuk szerint két csoportra osztja: a bevarrott és a mellévarrott szabású ingekre. Az általunk bemutatásra kerülő darabok a második csoportba tartoznak, és az egy vagy két téglalapból készült derék, és szintén téglalap alakú ujjak, közbeékelte páha szabásformáját követik (10. ábra). A tárgyalt ingek fele oldaleresztékes⁴, ebben az esetben a páha alsó csücske mindig az oldaltoldás alá csúsztatott.

A darabok az eddig ismertekkel szemben⁵ igen egyszerűek, díszítetlenek. Csupán apró eltérések mutatkoznak rajtuk, amelyek a Dél-Alföld női vászonruháinak jellegzetességei. Ilyenek a derék és az ujjak különböző bősége, mely ingvállainkra jellemzően a vászon redőzését szabja meg. Elejük és hátuk egyenes darabból szabott, még a nyaknál sincsenek kikerekítve. A nyakban mind ráncoltak, azért a variációs lehetőségek itt is megvannak. A nyakkörüli síma pántba fogott ráncolás az ingek egy részén egyenletesen elosztott (1, 4—6. ábra), a másik részén az eleje közepén keskenyebb-szélesebb ráncolatlan rész kihagyásával (2—3. ábra) a nyak húzása egyenlőtlenül is történt (3. ábra). Ingeink közül csak néhánynak van elől közepén nyílása, hasítéka. Ezek különböző hosszúságúak (5—6. ábra). Egyik darabunk elől végig nyitott (4. ábra), csupán a nyakpánt megkötésével záródik. A nyakkörüli ráncolás befogására az ing anyagából szabott szalagot, vagy gyári sző-

¹ Itt köszönöm Csilléry Klárának, hogy hódmezővásárhelyi tartózkodása idején felhívta figyelmemet ezekre a tárgyakra.

² Györfly István: A nagykun viselet a XVIII. században. Ethn. 1937. 366. l.

Lásd még a Magyarság néprajza I. kötet, Malonyai Dezső: A magyar nép művészete.

³ Vö. Palotay Gertrud: A magyarországi női ingek egy szabástípusa. Népr. Ért. 1931. 155. l. és Csilléry Klára: Rövidderekű női ing és hozzávaló pendely. Népr. Ért. 1958. 174. l. közölt szabásrajzokkal.

⁴ Palotay Gertrúd i. m. 161. l.

⁵ Csilléry Klára i. m. 171. l.

vött fehér, ill. színes „pertlit” is használtak. Ez nemcsak beszegésre szolgált (1—3. ábra), hanem ennek megkötésével zárták az ing nyakát (4—6. ábra). Gombot sehol sem használtak.

Az ujjak hossza 37—43 cm között váltakozik. Ha ebből a vállakat fedő részt leszámítjuk, kb. könyökig érnek. Az ingek egy része igen bőujjú, a többi ezekhez képest szűk. Az alsó szélük ráncolása vagy szabadon hagyása bőségüktől független. Az ujjbőség alul és felül egyenlő, 35—90 cm között váltakozik. Az ujjak felső széle a bemutatott darabok mindegyikén ráncolt, alsó széle nem. A szélétől 2—5 cm-nyire keresztben húzódó keskeny hajtás az ujjak összehúzására szolgál. Innen az ujjak alsó varrását egyes darabokon szabadon hagyták (2—3, 5—6. ábra), másokon végig összevarrták (1., 4. ábra). Mindkét változat vegyesen fordul elő az alul ráncolt és ráncolatlan ujjakon is. Az említett hajtásba bujtatott madzag meghúzása után az ujjak szélén, hosszabb-rövidebb dús fodor képződött (6. ábra). A vizsgált ingvállak felénél nincs nyoma annak, hogy pertlivel összehúzták volna az ingujj szélét (1—2, 4. ábra). Tehát ez helyi, az alföldi férfi viselet lobogósujjú és a pásztorok borjúsujjú ingéhez közelálló típusra emlékeztet.

Ingeinken a derék 39—50 cm hosszú, s bár ezek meghaladják a Csilléry Klára által közölték 31—41 cm közötti hosszát, azért a derékon kötődő pendelyekbe való bekötésre csak egy részük alkalmas. Az általunk bemutatott női ingeknek — egy kivételével — csak a derekuk lenvászón, ujjaiuk vékony pamutvászónból, gyolcsból, vagy beszövéssel díszített szádából készültek. A kivételt képező darabunk ujjait lenvászónból szabták, minőségük viszont sokkal finomabb, mint a derékrész (3. ábra). A páhák általában a derékhoz és az ujjakhoz használt vászon minősége között átmenetet képeznek. Ingeink megvarrásánál arra is ügyeltek, hogy a különböző minőségű vásznakhoz megfelelő finomságú fonalat használjanak. Minden darabunk kézzel varrott, öltéseik igen szépek és egyenletesek. Az ép széleket keskenyen egymásra csúsztatták és mindkét oldalon levarrták, a vágott széleket lehajtott va rással erősítették egymáshoz. A ráncolást befoglaló pántot mindkét oldalon beleöltve erősítették fel. A nyakpánton, az oldaleresztékek alá csúsztatott páhacsücskő levarrásánál ún. gépöltést használtak, amelyet többsoroson (az öltésnél a fonalat jól meghúzva) díszítésül is alkalmaztak. A széleket keskenyen behajtva szegő-öltéssel varrták.

A továbbiakban tárgyanként a legegyszerűbb formától való eltéréseken kívül a gyűjtés helyét és a méreteket ismertetjük.

1. 50. 160. 1. ltsz. Hódmezővásárhely (1. ábra). Szabásában, varrásában a legegyszerűbb. Dereka és páhája lenvászónból, ujjai gyolcsból készült. Eleje két különálló darabból szabott, amelyet végig összevarrtak, s bár a lehetőség adva volt, az ing mégis hasíték nélküli és nyakánál körben egyenletesen húzott. Az ujjvégek ráncolásának semmi nyoma. Nyakpántjának felső széle gépöltéssel díszített. Az inghez felhasznált anyagok szélességeit nem sikerült megállapítanunk. Ny(ak)b(őség): 56, d(erek) h(ossz): 39, d(erek)b(őség): 127, u(jj)a h(ossza): 38, u(jj)a b(őség): 90 cm.

2. 50. 162. 1. ltsz. Hódmezővásárhely (2. ábra). Dereka és páhája durva lenvászón, ujjai vékony pamutvászónból készültek. Az ing eleje hasíték nélküli, nyaka nincs körben húzva, eleje közepén 14 cm szélesen ráncolatlan. Oldaleresztékes, páhájának csücske az oldaltoldás alá csúsztatott, amelynek felső széle két sorban gépöltéssel díszített. Az ujjvégek ráncolására nem utal semmi, de az ujjak összevarrásának 5 cm-es szabadon hagyása itt is dísz. A lenvászón szélessége 63 cm, míg a pamutvászóné 90 cm. Nyb: 61, dh: 41, db: 134, uh: 37, ub: 90 cm.

3. 50. 161. 1. ltsz. Hódmezővásárhely (3. ábra). Az ing derekát, páháját és ujjait háromféle minőségű lenvászónból szabták. Eleje hasíték nélküli, nyaka közepén 5 cm síma rész kivételével elejénél és hátánál sűrűbben, az ujjaknál ritkábban

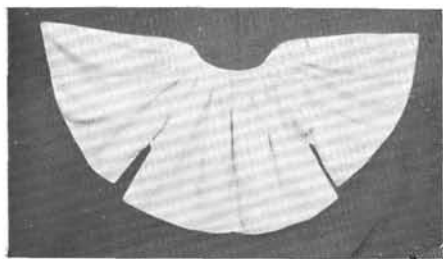

Abb. 1. kép. Női ing. Hódmezővásárhely

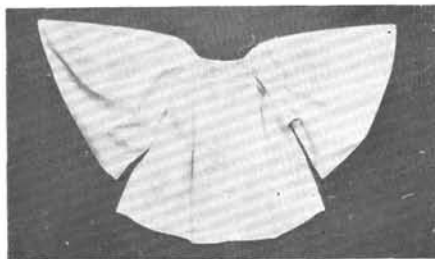

Abb. 2. kép. Női ing. Hódmezővásárhely

Abb. 3. kép. Női ing. Hódmezővásárhely

Abb. 4. kép. Női ing. Hódmezővásárhely

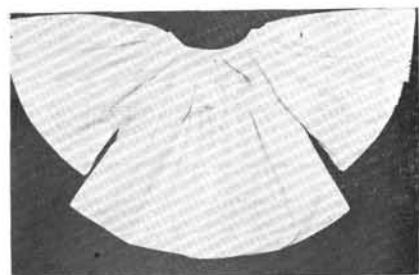

Abb. 5. kép. Női ing. Makó

Abb. 6. kép. Női ing. Makó

ráncolt. A nyakat befogó pánt mindkét szélé gépöltéssel díszített, ugyanígy az oldalereszték felső szélé is, két sorban. A többiekétől eltérően, ujjai valamivel hosszab-
bak és szűkebbek, körben toldottak; a toldás ráhajtott varrása a szokottnál szélesebb, amiben a pertlit is bújtatták. Innen az ujjak végéig a belsővarrás nyitott. Az inget 52 cm széles lenvászonból szabták. Nyb: 52, dh: 45, db: 116, uh: 42, ub: 35 cm.

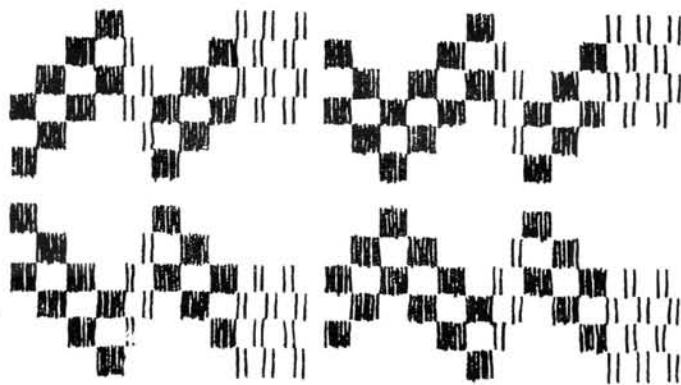

Abb. 7. kép. Női ing szövésmintája

Abb. 8. kép. Pendely. Hódmezővásárhely

4. 50. 159. 1. ltsz. Hódmezővásárhely (4. ábra). Dereka és páhája kétféle finomságú lenvászonból, ujjai pedig fehér, csikosan szőtt, saját színéből pamutfonállal mintázott (lásd a beszövésmintájának rajzát: 7. ábra) szádából készültek. Eleje két egyenlő részből szabott és végig nyitott. Nyaka egyenletesen körben rán-

colt, a nyakpánt barna színű, gyári pertlivel borított, amelynek végeit megkötötték. Az ujjvégek ráncolásának itt sincs nyoma. A felhasznált lenvászón szélessége 60 cm, a száda szélessége hozzávetőlegesen 84 cm lehetett. Nyb: 36, dh: 42, db: 120, uh: 37, ub: 42 cm.

Abb. 9. kép. Pendely. Szeged

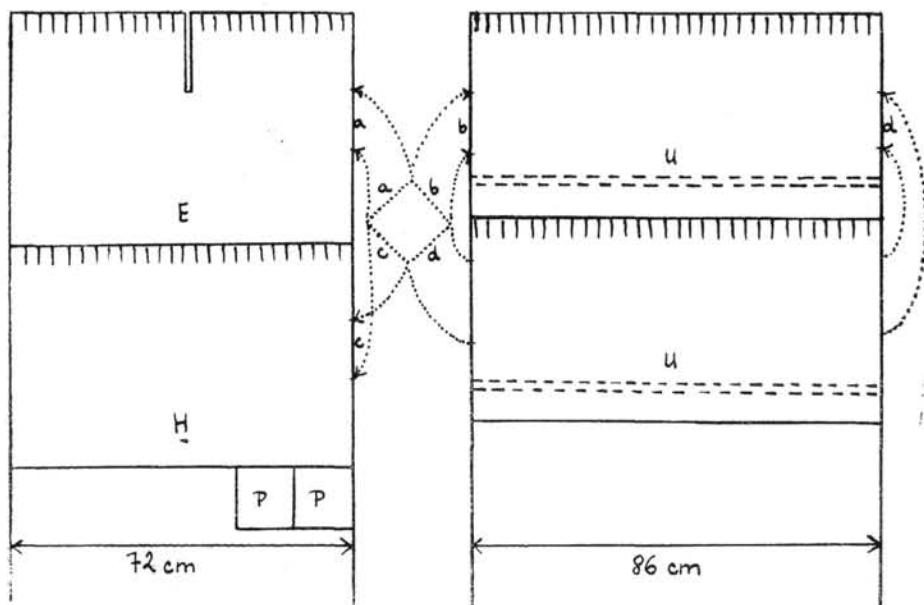

Abb. 10. kép. Női ing szabásrajza. Makó

5. 53. 271. 1. ltsz. Makó (5. ábra). Derekat és páháját kétféle minőségű lenvászomból, ujjait pamutvászomból szabták. Elejének közepe 17 cm mélyen hasított, nyaka körben és egyenletesen ráncolt, háziszövésű pántba fogott, s ez két, hosszan lelógó végével kötődik. Az ujjak varrása a szélétől 5 cm-nyire levő bujtatóig szabadon hagyott. 72 cm széles lenvászomból és 86 cm széles pamutvászomból készült. Nyb: 50, dh: 49, db: 144, uh: 40, ub: 86 cm.

6. 55. 69. 1. ltsz. Makó (6. ábra). Háta, oldaleresztéke, páhája durvább, eleje finomabb lenvászomból, ujjai pamutvászomból valók. Az elejének közepe 14,5 cm mélyen nyitott, nyaka körben, egyenletesen húzott, és keskeny pántba fogott, ennek végéhez varrták hozzá a kötőket. Oldaleresztéke lefelé bővülő, felső széle kétsorban, gépöltéssel, díszesen varrott. Az ujjak szélétől 5 cm-nyire elhelyezett bujtatóban levő madzaggal a kar bőségére húzható össze. Ujjai a bujtatóig nincsenek összevarrva. Az ingvállhoz felhasznált vásznak eredeti szélességét nem sikerült megállapítanunk. Nyb: 44, dh: 50, db: 153, uh: 42, ub: 50 cm.

A szegedi Móra Ferenc Múzeum néprajzi gyűjteményében levő két darab makói és a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeumban őrzött 4 darab vásárhelyi származású női inget vizsgálva megállapíthatjuk, hogy mindegyik a tanyai lakosság ruházata volt. A leltárkönyvek adatai is ezt bizonyítják.

Az előadottak adalékul szolgálnak a magyarországi mellévarrott női ingek bemutatásához, s ezekhez az idézett szerzők a dunántúli és az északi vidékről ismertettek anyagot. Az irodalom ezideig a Dél-Alföldről hasonló tárgyi bemutatást nem közölt, kivéve a Kresz Mária-féle adatokat és képanyagot⁶.

Az ingvállak tartozékai a *pendelyek*. A vásárhelyi és szegedi gyűjtésű, bemutatásra kerülő tárgyak egyidősek, a múlt század első feléről származnak. Az ingekhez hasonlóan kézi varrásúak.

A bemutatott két darab kendervászomból készült, s ez lényegesen durvább, mint az ingekhez használt vásznak. Pendelyeinket a legegyszerűbb módon, négy egyenes szélből szabták. Az ép széleket keskenyen egymásra csúsztatva mindkét oldalon levarrták, majd a pendely elején elhelyezkedő szél közepét felhasították és a derék bőségére beráncolták. Ha toldani kellett, ezt az elejére hagyták és a kötény alá rejtették. A sűrűn húzott szoknyarészt 10 cm széles, kettőbe hajtott, ún. gallérba fogták, amelyhez mindkét oldalról hozzáöltötték a ráncokat, felületét több sorban gépöltéssel díszítették. A gallér végeihez bolti pertlit varrtak, s ezzel erősítették a pendelyt a derékhoz⁷.

A hagyomány⁸ már nem őrzi az ing és pendely eredeti használatának még az emlékét sem. Adatgyűjtés során a legidősebbek sem emlékeztek, hogy gyermekkorukban az öregek viselték-e vagy emlegették-e ezeket a darabokat mint felsőruhát. Közléseik szerint derékon kötődő, de korcos és nem galléros pendelyben jártak. Ezeket kizárólag alsóruhának használták. Arra sem emlékszik ma már senki, hogy a derékon kötődő pendelyeket esetleg itt is, mint az ország egyes részeiben, a vállpántos pendelyek előzték volna meg⁹. E szóbeli közléseket a még itt-ott használatban levő ingek és pendelyek megmutatásával is alátámasztották. Ezek a darabok szinte kizárólag sifonból szabottak, és csak igen kis számban készültek kézi varrással. Elkészítésük módját figyelve, meg sem közelítik az általunk bemutatott ingek és pendelyek gondos megvarrását, gyöngyszerűen sorakozó öltéseit, mint a következőkben leírt két pendelyünk esetében.

⁶ Kresz Mária: Magyar parasztviselet 1820—1867. 135., 213. l.

⁷ Fél Edit: A női ruházatkodás Martoson. Népr. Ért. 1942. 95. l.

⁸ Az adatgyűjtést Tápén, Apátfalván és Hódmezővásárhelyen végeztem.

⁹ Csilléry Klára i. m. 187. l. és Fél Edit i. m. 95. l.

1. 50. 163. 1. ltsz. Hódmezővásárhely (8. ábra). Dereka körben húzott, amely a hasíték két oldalán egyenletesen ritkul, s nyílása 24 cm hosszú. A derék egy összehajtott vászoncsík közé, övszerűen van befogva. Végeihez gyári pertlit varrtak, és ezzel kötötték meg a pendelyt. Alul, körben, keskenyen, bujtatott öltéssel szegett. D(erek)b(őség): 69, h(ossza): 66, Aljb(őség): 256 cm.

2. 59. 7. 1. ltsz. Szeged (9. ábra). Elejének közepén 14 cm mély hasíték van, ettől jobbra és balra egy tenyérnyit ráncolatlan, egyébként sűrűn ráncolt, és szintén egy összehajtott vászoncsík közé fogott, amely négy sorban gépöltéssel díszített. A közepén levő szél felső harmadában keresztben toldott. A darab használatlan, ezért nem került sor a pertlik felvarrására. Alja körül keskeny azszurral szegett. Db: 64, h: 91, aljb: 252 cm.

A felhasznált kendervászon szélessége mindkettőnél 64 cm.

Érdekes, hogy míg a Csilléry Klára által közölt dunántúli fehér ruhák mind-egyike díszített, addig a Dél-Alföldön viseltek egészen egyszerűek, díszítés nélküliek. Az ingeknél egy darabon belül a házi lenvásznat és a gyári pamutvásznat együtt alkalmazzák. Kivitelezésükben a különböző minőségű vásznak fehérségén, fényén és redőzöttségén van a fő hangsúly. Ugyanígy egyszerűség figyelhető meg az alföldi szőttseknél és hímzéseknél is. Ezek a női fehér ruhák a múlt század első felében a Dél-Alföld falusi és tanyai asszonyainak, leányainak ünneplő és munkaruhái voltak. Innen a vászoncseléd elnevezés. Később a kékfestők és a gyárilag előállított kartonok, brokátok elterjedésével fokozatosan alsóneműekké váltak az ingek és pendelyek.¹⁰

Rövid ismertetésünkkel néhány adalékot kívántunk nyújtani egy összefüggő magyar viselettörténeti munkához.

Tésikné K. Márta

DIE LEINWANDKLEIDER DER WEIBER IM SÜDALFÖLD

Verf. bietet zu der Volkstracht im Südalfoeld und zwar zur Beschreibung einiger aus Leinwand verfertigter Kleiderstücke der Frauen auf Grund der in den Museen des Komitates Csongrád befindlichen Gegenstände einige Beiträge.

In der Arbeit werden die ältesten Trachtenstücke, und zwar das kurzleibige Frauenhemd und das *pendely* (d. *Bündelhemd*) genannte lange Frauenhemd beschrieben. Ehemals dienten diese als Oberkleider, mit der Verbreitung der Blaufärber und der Fabrikwaren sind sie zu Unterkleidern geworden. Alle Stücke der Sammlung wurden häuslich hergestellt, ihre Einsammlung vollzog sich in den letzten 50 Jahren. In der Überlieferung weiss man nichts darüber, dass das Kurzhemd und das *pendely* auch nur von älteren Frauen als Oberkleider getragen worden wären. Die besprochenen Stücke stammen aus den Gehöften im Komitat Csongrád, und sie können sowohl in Hinblick auf ihr Material als auch auf ihre Verfertigung für klassische Vertreter der Frauen-tracht bei dem Bauerntum angesehen werden. Ihr Material ist Hausleinwand bzw. baumwollene Fabrikware von verschiedenartiger Dicke, Feinheit und Breite. Und obgleich es Kleidungsstücke von ähnlichem Aussehen sind, weisen die vorgeführten acht Stücke — abgesehen davon, dass sie sich an bestimmte Schemas richten — in ihrer Eigenart in Hinblick auf die Qualität des Materials, des Zuschnittes, der Schliessung usw. auch individuelle Züge auf. Ihr Nähen wurde mit die Dicke des Materials berücksichtigenden Faden, mit ausserordentlich kleinen, feinen und abwechslungsreichen Handstichen ausgeführt.

In dem Artikel werden nach der Vorführung der allgemeinen Kennzeichen Materie, Schnitt und Masse der 6 Stück Hemden und der 2 Stück *pendely*'s ausführlich beschrieben. Zwei Hemden und ein *pendely* sind das Eigentum des Szegeder, die übrigen des Hódmezővásárhelyer Museums.

Márta K. Tésik

¹⁰ A bemutatott tárgyakat a szerző a szegedi Móra Ferenc Múzeum textilrestaurátor műhelyében restaurálta.